

Folkloristik:

Prof. Dr.
Dursun Yıldırım
Armađanı

Pars Yılı
ANKARA 1998

ÇENGNÂME HAKKINDA

R. Selçuk UYSAL*

Bilindiği gibi Çengnâme, Türkçe, Farsça manzûm ve mensûr te'lif eserleri yanında Arapça'dan tercümeleri de bulunan, XIV. asır sonu ile XV. asrın başlarında yaşamış olan dîvân şâiri Ahmed-i Dâ'î'nin Türkçe bir mesnevisidir.

Ahmet Ateş, Burdur'da dîvânını buluncaya kadar Ahmed-i Dâ'î'nin pek az şiiri biliniyordu ve bunlar Latîfî Tezkiresi, Osmanlı Müellifleri ve Dîvân Edebîyâtı Antolojisi'nden tanıdığımız üç-beş şiirden ibâretti¹. Ahmet Ateş, ilk defa dîvânı tanıttıktan sonradır ki, Ahmed-i Dâ'î edebîyât ve san'at dünyasınca daha iyi bilinmeye başlar². İşte Ahmet Ateş'in tanıttığı bu yazma dîvân içinde, Çengnâme de vardır ve bilinen ilk Çengnâme nüshası da budur.

İsmail Hikmet Ertaylan, Ahmed-i Dâ'î'nin sözünü ettiğimiz dîvânını, bu arada Çengnâme'yi de faksimile olarak 1952 yılında "İstanbul Edebîyât Fakültesi Yayınları" arasında neşreder³. Okuyucunun Çengnâme metni ile ilk karşılaşması bu neşir sâyesinde olur. Bu baskının 79. sahifesinde, Çengnâme'yi tanıtan İsmail Hikmet Ertaylan (3) numaralı dipnotuyla eksik olan bu Burdur nüshasından sonra Vasfî Mâhir Kocatürk'te bulunan tam bir Çengnâme nüshasını karşılaştırdığını ve eksik Burdur nüshasını tamamladığını söyleyip Vasfî Mâhir'e teşekkür etmektedir. Bu ifâdeye göre bu, bir anlamda iki nüshanın mukayeseli bir neşri (édition critique) olmaktadır. Ancak hiçbir yerde iki nüsha arasındaki farka işaret edilmemiş olması, Ertaylan'ın Kocatürk nüshası ile neşirden sonra tanıştığı, fakat istifâde edemediği ihtimâlini akla getiriyor. Eserin tahlil

* Ege Üniversitesi Türk Dili Öğretmeni

¹ İsen, Mustafa, (Haz.), *Latîfî Tezkiresi*, Kültür Bakanlığı Yayınları 1000 Temel Eser, Ankara, 1990, s. 103-104; Bursalı Mehmet Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, II. C., İstanbul, 1975, s. 81-82; Köprülü, M. Fuad, *Dîvân Edebîyâtı Antolojisi*, İstanbul, 1932.

² Ateş, Ahmet, "Burdur Antalya ve Havalisi Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe, Arapça ve Farsça Bazı Mühim Eserler", *İstanbul Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, II. C., S. 3-4 (31 Mayıs 1948).

³ Ertaylan, İsmail Hikmet, *Ahmed-i Dâ'î Hayatı ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından Türk Dili Edebiyatı Zümresi, No: 518, Üçler Basımevi, İst., 1952.

ve tanıtımını yaparken “Nazm” faslını “Dîvânî kırması Farsça” diye tanıtmaması da bu ihtimâli kuvvetlendirmektedir⁴. Zira “Nazm” faslı Farsça değil Türkçe’dir; iki nüsha gerçekten karşılaştırılrsa idi bunun fark edilmesi gerekirdi. Çengnâme’nin Sivas’ta Ziya Karal’da üçüncü bir nüshasının bulunduğunu, “fakat henüz hiçbir araştırmacı tarafından görülmemiş” olduğunu da Günay Kut haber vermektedir⁵.

Ahmet Ateş ve İ. H. Ertaylan’ın çalışmalarından sonra, Ahmed-i Dâ’î, onun eserleri ve bu arada Çengnâme hakkında açıklamalar yapan bir başka isim de Tunca Kortantamer’dır. Mısır’da “Ahmedî Dîvânî” diye bilinen bir eserin, aslında Ahmed-i Dâ’î’nin eksiksiz bir dîvânî olduğunu gören Kortantamer, Dâ’î’nin hayatı, eserleri hakkında yeni bilgiler verir ve bu arada Çengnâme hakkında da açıklamalar yapar⁶.

Çengnâme’nin ikinci, fakat karşılaştırmalı ilmî neşri, Gönül Alpay tarafından Amerika’da yapılır. Gönül Alpay, İ. H. Ertaylan’ın neşrettiği Burdur nüshası ile Vasfî Mâhir Kocatürk nüshası diye bilinen; ama bugün Konya İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi’nde bulunan (Konya Belediye Kütüphanesi) nüshayı tenkitli neşir halinde ve İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi nüshasının faksimilesi ile birlikte neşreder⁷.

Bizim Gönül Alpay neşri ile ilk karşılaşmamız genç âlim Fâtih Ülken’in Amerika’dan getirdiği fotokopiler sayesinde oldu. Daha sonra tamamını Prof. Dr. Tunca Kortantamer’in yardımları ile gördüğümüz Gönül Alpay’ın çalışmasında Çengnâme’nin transkripsiyonlu ve karşılaştırmalı neşrinin yapıldığını Çengnâme ile ilgili hemen bütün problemlerin de çözülmüş olduğunu gördük. Eser, güvenilir ilmî neşrin ötesinde, Çengnâme’nin her yönden incelenmesi ile de takdîre değer. (Ne yazık ki aynı eser iki defa doçentlik tezi olarak sunulmuş ve reddedilmiştir.)

Çengnâme’nin üçüncü ve son neşri gene Gönül Alpay (Tekin) tarafından ve gene Amerika’da yapılmıştır⁸. Bu aslında birinci Gönül Alpay neşrinin biraz daha işlenmiş hâlidir. Fakat bu neşirde eserin faksimilesine yer verilmez. Eser dört sahifelik İçindekiler ve Önsöz bölümlerinin ardından, alt bölümleri de bulunan V. ana bölümle, VI. Açıklamalar ve VII. Bibliyografya ve Kısaltmalar bölümlerinden

⁴ Ertaylan, *a.g.e.*, s. 84.

⁵ Kut, Günay, “Ahmed-i Dâ’î”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. II, İstanbul 1989, s. 58.

⁶ Kortantamer, Tunca, “Ahmed-i Dâ’î İle İlgili Yeni Bilgiler”, *Türkoloji Dergisi*, 1977, C. VII, s.103-138.

⁷ Alpay Gönül, *Ahmed-i Dâ’î ve Çengnâmesi*, Giriş, Tenkidli Değerlendirme, Dizin, Tıpkıbasım, (Doğu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları, Türkçe Kaynaklar: III), Harvard Üniversitesi Basımevi, 1973.

⁸ (Tekin) Alpay, Gönül, *Çengnâme, Ahmed-i Dâ’î*, Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 1992.

meydana geliyor. Beş bölüm şöyle sıralanmış:

I. Ahmed-i Dâ'î'den önceki Anadolu'nun kültür hayatı:

(Bu bölümde Ahmed-i Dâ'î'den önceki Anadolu'nun kültür hayatı yanında, Ahmed-i Dâ'î ve Germiyan Beyliği, Ahmed-i Dâ'î'nin hayatı, edebî kişiliği, eserleri ele alınıyor.)

II. Çengnâme'nin tahlili:

(Bu bölümde, Çengnâme hakkında kaynakların verdiği bilgiler tenkîd edildikten sonra, Çengnâme'nin adı, yazıldığı tarih ve sunulduğu şahıslar ele alınıp, Çengnâme'nin kaynağı, konusu, hikâye yapısı, Çeng'in temsil ettiği insan imajı (Aşık) inceleniyor. Ancak burada "Çengnâme'nin Muhteviyâtı" bahsinde göreceğimiz Faruk Kadri Timurtaş'ın Çengnâme'nin tasavvufi bir eser olduğu iddiasıyla, Gönül Alpay (Tekin)'in düşüncelerinin çeliştiğini ve Gönül Alpay (Tekin)'in kitabının bibliyografyasında da F. K. Timurtaş'ın söz konusu iddiayı barındıran eserine yer vermediğini belirtelim.)

III. Çengnâme'de dil ve üslûp özellikleri:

(Bu bölüm, dört büyük başlık ve ayrıca bunların alt başlıklarıyla, titiz bir inceleme örneği veriyor. **Vezin, kafiye, redif, aliterasyon ve assonans**, âhenk unsurları olarak incelenirken, islâm kültürüne âit üslûp özellikleri de çok geniş bir çerçevede ele alınıyor. **Allah, Çâr-yâr-ı Güzîn, diğer peygamberlere âit kıssalar, efsânevî, târihî şahsiyetler, kozmografya, ilm-i nücum, ilm-i sihr, ilm-i kimyâ, ilm-i tıb, ilm-i fal, satranç ve kumardan sonra ilm-mûsıkî, edebiyât, hattatlık ve nakkaşlık** tedkik edilmiş. Burada, Çengnâme'nin yanlış olarak uzun bir süre **Osmanlı döneminin en eski mûsıkî kitabı zannedilmesi sebebiyle**,⁹ eserin mûsıkîye bakışının müzikoloji açısından önem taşıdığını ifade edelim.

Bu bölümde ele alınan diğer konular, Çengnâme'de Arap ve İran edebiyâtının etkileri, eserdeki Arapça ve Farsça kelime ve ta'bîrler, mazmûnlar ve edebî san'atlar, ta'bîrler, atasözleri, arkaik kelimeler ve önemli bazı gramer özellikleri diye alt başlıklar halinde sıralanmış.)

IV. Çengnâme'deki insan ve varlık anlayışı ile ana tema üzerinde bazı düşünceler:

(Bu bölümde beş alt başlıkla Eskiçağ Mezapotamyası'nda ilkbahar, hayat, ölüm ve değişim hakkındaki inançların ve merasimlerin Çengnâme'nin varlık anlayışına nasıl etki ettiği, çengin dinî merasimlerdeki yeri, Sümer, Akad, Bâbil, Asur tabletlerinde çeng, hıristiyanlıkta çeng ile ilgili sembol ve görüşler, islâmî risalelerde çeng ve mûsıkî ile ilgili bilgiler, gibi konular derinlemesine ve vukûfla ele alınıyor.)

V. Çengnâme'nin tenkîdli metni:

(Bu bölüm, Çengnâme'nin yazma nüshalarının, imlâ özelliklerinin belirtilmesinden sonra karşılaştırmalı metnin verildiği kısım olarak görülüyor.)

VI. Açıklamalar:

VII. Bibliyografya ve Kısaltmalar:

Buraya kadar söylediklerimiz, Çengnâme'nin bulunup basılmasına

⁹ Uludağ, Osman Şevki, "Cenknâme", *Musıkî Mecmuası*, S. 62, Nisan 1953, s. 57-59.

kadarki mâcerâsı olup daha çok Türkoloji'yi ilgilendirmektedir. Bu mâcerâyı kısaca özetlersek; bugün Çengnâme'nin İ. H. Ertaylan nüshası diye tanınan Burdur nüshası ile, Vasfî Mâhir Kocatürk nüshası diye bilinen Konya İzzet Koyunoğlu nüshası olmak üzere iki yazma nüshası, İ. H. Ertaylan tarafından bastırılan ve hemen her yerde kolayca bulunan matbû bir nüshası ile Amerika'da Gönül Alpay (Tekin) tarafından yapılmış iki ilmî neşri mevcuttur.

Müzikoloji Açısından Çengnâme

Meseleye müzikoloji açısından bakıldığında ise; Çeng-nâme için bilinenler, maalesef çok azdır. Bu sahada, Çengnâme'nin uzun süre **Osmanlı döneminin en eski mûsikî kitaplarından biri** sanıldığına yukarıda işaret edilmişti. Uzun zaman devam eden bu yanlış¹⁰, Murat Bardakçı gibi bazı yazarlarca düzeltilmiş olsa bile, maalesef müzikoloji dünyasının büyük kesimince hâlâ hatalı olarak değerlendirilmeğe devâm etmektedir. Meselâ Onur Akdoğu'nun -hiç şüphesiz faydalı olan- "Türk Müziği Bibliyografyası" adlı eserinin Çengnâme için verdiği ma'lûmât da bu yanlışlardan sıyrılabilmiş değildir¹¹.

Söz konusu eserde "Çengnâme, yazarı: Ahmed Dâi (XV. yy.) diye verildikten sonra "İçeriği" başlığıyla "Çeng hakkında bilgi veren bu eserde, ayrıca makamların adları geçmekte ve yazarın, Maragalı Abdulkadir'i tanıdığını belirttiği yazı da yer almakta olup, tüm yazılar manzûmdur. Müzik ile ilgili bölümler, asıl metnin 28-106. sayfeleri arasında olup, müzik ve yıldızlar arasındaki ilişkilerden de söz etmektedir" deniliyor.

"Diğer bilgiler" bölümünde ise "Fetret devrinde Süleymân Çelebi döneminde yazılmıştır" açıklaması yer almakta.

"Bulunduğu kütüphaneler ya da kişiler" kısmında ise "saptanmadı" ibaresinin yanında (75 sayısı olup altta 75 numaralı dipnotunda "Prof. İsmail Hikmet Ertaylan tarafından Ahmed-i Dâi, Hayatı ve Eserleri adıyla yazılan kitap, 1952 yılında İstanbul Üniversitesi tarafından bastırılmıştır" açıklaması var.

"Çevirileri" bölümündeki açıklama ise "Murat Bardakçı tarafından Türkçe'ye çevrilerek yayınlanmıştır" şeklinde verilmiş. Aynı bölümdeki 76 numaralı dipnotu ise şu açıklamayı getiriyor: Bkz: Çengnâme'de Mûsikî, Murat Bardakçı, Mûsikî Mecmuası, Sayı: 361, (ay-bak: Çenk-

¹⁰ Bardakçı Murat, "Çengnâme'de Musiki", *Musiki Mecmuası*, 1979, S. 361.

¹¹ Akdoğu, Onur, *Türk Musikisi Bibliyografyası* (9. yy-1928), Ege Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı Yayınları, No: 89, İzmir, 1989.

nâme, Osman Şevki Uludağ, Mûsikî Mecmuası, Sayı: 57)¹².

Burada Çengnâme için verilen ma'lûmâtın yetersizliğinden ziyâde, esâs üzerinde durulması gereken, verilen bilgilerin pek çoğunun yanlış olduğudur. Bunları maddeler halinde göstermeye çalışalım:

1. Çengnâmenin şâirinin adı, Ahmed Dâi değil, Ahmed-i Dâ'î'dir. Kaynakların hepsi şâirin adını Ahmed-i Dâ'î diye vermektedir. En azından yazarın Çengnâme ile ilgili olarak gördüğünü sandığımız Murat Bardakçı'nın "Çengnâmede Mûsikî" ve Osman Şevki Uludağ'ın "Cenname" adlı yazılarında bu, böyledir. "Dîvân Edebîyatımızın büyük şâir ve ediplerinden Ahmed-i Dâ'î..." diye başlayan Murat Bardakçı'nın yazısının (1) numaraları dipnotunda da Ertaylan'ın eserine göndermede bulunulup "Prof. İsmail Hikmet Ertaylan: "Ahmed-i Dâ'î, Hayatı ve Eserleri..."deniyor. Görüldüğü gibi orada da şâirimiz Ahmed-i Dâ'î olarak geçiyor. Sadece mürettip hatası olarak İsmail Hikmet'in Hikmet'i **Himket** olarak dizilmiş! Osman Şevki Uludağ'ın yazısında da şâirimiz Ahmed-i Dâ'î olarak zikrediliyor.

2. "Bulunduğu kütüphaneler ya da kişiler: "Saptanamadı" ifâdesinin cevabı yukarıda verilmişti sanıyoruz. Ancak bir defa daha özetlersek, Çengnâme'nin bugün bilinen iki yazma nüshası ile, İ. H. Ertaylan tarafından yapılmış bir baskısı ve nihâyet Amerika'da Gönül Alpay (Tekin) tarafından yapılmış iki ilmî neşri mevcûttur .

3. "Çevirileri: "Murat Bardakçı tarafından Türkçe'ye çevrilerek yayınlanmıştır." ifâdesi ise her bakımdan düzeltilmeye muhtaçtır. Muhtaçtır, çünkü Çengnâme zâten Türkçe'dir. Türkçe'nin Türkçe'ye tercüme edilmesi düşünülemez. Belki yazar eserin dilinin XV. yy. Türkçesi olduğunu yani "Eski Anadolu Türkçesi" veya "Eski Türkiye Türkçesi" olduğunu, o günün Türkçesi'nden günümüz Türkçesi'ne çevrildiğini anlatmak istemiştir diye düşünebiliriz. Ne var ki Murat Bardakçı böyle bir uyarılama da yapmış değildir. Çengnâme hakkında bilgi verirken Ertaylan neşrini esâs almış ve bunu da (3) numaralı dipnotu ile zikretmiş; Çengnâme'nin muhteviyâtına da Ertaylan neşrini örnek olarak vermiştir. Bardakçı daha sonra incelemesinin plânını şöyle çizer:

"Çengnâme'deki bilgiler, bu yazımızda şu üç bölüm halinde incelenecektir:

- A- O devir kitaplarında sık sık görüldüğü gibi, mûsikî-astroloji münâsebeti üzerinde söylenenler,
- B- Perdeler, makâmlar, vs. gibi o zamanki mûsikî teorisi ile ilgili bilgiler,
- C- "Çeng" şâzi hakkında verilen ma'lûmât."

Murat Bardakçı'nın yazısında bundan sonra "A- Çengnâme'de Astroloji"

¹² Akdoğan, Onur, a.g.e.

başlığı ile eski eserlerdeki astral hareketlerle dünyevî olaylar arasındaki münâsebete işâret edilmiş.

Yazı “gelecek sayımızda Ahmed-i Dâ’î’nin Çeng sâzı üzerine verdiği bilgileri anlatmaya çalışacağız” diye bitmiş. Parantez içerisinde (Devâmı var) yazılmış olmasına rağmen, yazının devamı bir sonraki sayı olan 362’de değil, ondan sonraki sayı olan 363. sayıda çıkmıştır ve 361. sayıdaki; A. *Çengnâme’de Astroloji* başlığına ilâveten B. *Çeng üzerine verilen bilgiler*, C. *Mûsikî nazariyâtına yapılan atıflar* adlı diğer iki tahlil bölümünü içine almaktadır.

Dipnotlarında ise **Çengnâme’nin esâs i’tibariyle mûsikî kitabı olmadığı** gerçeği vurgulanıp Dâ’î’nin İslâm nazariyâtçıları kadar Yunanlı âlimlerden de haberdâr olduğu Aristo’dan bahseden;

“Aresto aklın hayrân eder ol”

mısra’ı örnek verilerek açıklanıyor.

Akdoğu’nun Çengnâme’nin tercümesi ile ilgili sözleri için ikinci bir ihtimâl, “Türkçe’ye çevrilip yayınlanmıştır” ifâdesinin belki Arap asıllı Türk alfabesinden, Lâtin asıllı Türk alfabesine çevrilmiştir anlamına olabileceği ihtimâlidir. Böyle bir şey de yapılmamış olmakla birlikte şâyet yapılsaydı bile, bu kesinlikle tercüme anlamına gelmezdi. Çünkü dil ayrı, alfabe ayrı şeylerdir. Ayrı ayrı alfabelerde aynı işaretlere (harf) ayrı sesler tekâbül edebileceği gibi, bir dile âit herhangi bir metin, yalnız bir alfabe ile değil pek çok alfabe ile de yazılabilir. Meselâ Türkçe bir metin Arap harfleriyle yazılınca Arapça olmadığı gibi, Lâtin harfleriyle yazılınca Lâtince de olmaz. Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun’un *Örnekleriyle Bugünkü Türk Alfabeleri* adlı eserinde, aynı metin hem Lâtin asıllı Türk Alfabeti ile, hem Arap asıllı Türk alfabesiyle, hem Kiril alfabesiyle ayrı ayrı verilmesine rağmen hepsi de -tabii olarak- aynı metindir ve aynı şekilde okunmaktadır. Nasıl ki bizim bu yazımız, Lâtin asıllı Türk alfabesi ile yazılmasına rağmen Lâtince değil Türkçedir; bunun gibi Onur Akdoğu’nun kitabı da Lâtin asıllı alfabe ile yazılmasına rağmen Lâtince olmayıp Türkçe’dir.

Sonuç olarak Türkçe bir eserin yine Türkçe’ye çevirilerek yayınlanması ifâdesi açıklanmaya muhtaç olarak kalmaktadır.

4. Onur Akdoğu’nun “ay-bak: Çenknâme, Osman Şevki Uludağ, s. 5” göndermesi de doğru olmayıp sözkonusu derginin 57. sayısında böyle bir yazı yoktur. Aynı mecmûanın 62. sayısında Osman Şevki Uludağ’ın “Cenkname” başlığıyla bir yazısına rastlıyoruz. Yazının muhteviyâtında Dâ’î’nin eserinden doğru olarak Çenkname diye bahsedilirken başlığın Cenkname olması dizgi yanlışlığından olsa gerektir ve herhalde Onur

Akdoğu'nun bahsettiği yazı, 62. sayıdaki bu yazı olmalıdır.

Çengnâme'nin Muhteviyâtı

Gönül Alpay (Tekin)'in çalışmasına kadar Çengnâme ile ilgili açıklamalar, yazma nüshalara ulaşmanın zorluğundan dolayı, Ertaylan neşri esâs alınarak yapılıyordu. Bugün artık G. Alpay (Tekin)'in çalışması, Çengnâme ile ilgili değerlendirmeler için hiç şüphesiz bir numaralı kaynaktır. Meselâ bizim de yazımızın başında sözünü ettiğimiz "Nazm" kısmını Ertaylan yanlış olarak Farsça diye vermişken ve Çengnâme'nin bir bölümü kabûl etmişken, G. Alpay (Tekin) bunun Çengnâme ile hiç ilgisinin olmadığını, Burdur nüshasında varakların rastgele dikilirken bu bölümün Çengnâme arasına yanlışlıkla girdiğini ortaya koymuştur.

İ. H. Ertaylan'a göre "Eser, Emir Süleymân'ın eğlence meclislerinden alınan bir ilhâm ile yazılmış, bu i'tibâr ile de sâzdan ve sözden bahsetmekte ise de zannolunduğu gibi gâyesi Sultan'a bir temellük değil, belki ibret ü intibahtır. Didactico Romantique bir eserdir. Yer yer de tasavvufî fikirlerle ve motiflerle süslenmiştir. Osmanlı Edebîyatı'nda da original denebilecek kadar mevzûunda tasarruflar gösterilmiş, **ilk klasik mesnevi vesikası, ilk şaheserdir**"¹³.

Ertaylan neşrinde Çengnâme, faksimilelerin verildiği sağdan sola numaralanmış kısmın 155-263. sahifeleri arasında yer almaktadır; 1267 beyittir. Biz kolaylık sağlaması düşüncesiyle beyitleri numaraladık. Buna göre ilk numara sahifeyi, ikinci numara beyiti göstermektedir.

Çengnâme 808 Şevvalinde (=1406 Mart) bitirilmiş ve Emir Süleymân'a sunulmuştur¹⁴.

Faruk Kadri Timurtaş da Çengnâme'yi Dâ'î'nin en güzel ve orijinal eseri kabûl eder. *Mefâîlün/Mefâîlün/Feûlün* vezniyle yazılmıştır. Başarılı bir mesnevidir. Dâ'î'nin sâza ve onun dört kısmı olan **ipek kıl, servi ağacı, âhû derisi ve at kılına** sorduğu sorulara aldığı cevaplarda tasavvufî bir yön de bulunmakta ve **ipek kıl, servi ağacı, âhû derisi ve at kılı** bâtinî anlamıyla **şerîat, tarîkat, hakikat** ve **mârifeti** temsil etmekte olup, ilâhî visâlin ancak bu dördünün birleşmesi ve aşkla olabileceği anlatılmaktadır. Gene Timurtaş'a göre Çengnâme Dâ'î'nin şâirlik kabiliyetini olduğu kadar tasavvuf ve mûsikîdeki bilgisini de isbat etmektedir¹⁵.

Çengnâme **Tevhîd, Münâcât, Na't, Medhiyye, Nazm, Du'a, Dâ'î arza dâşt** bölümlerinden sonra esâs metin olan **Ser-âgâz-ı Destân** başlı-

¹³ Ertaylan, İ. H., *a.g.e.*, s. 82.

¹⁴ Kortantamer, Tunca, *a.g.m.*, s.107.

¹⁵ Timurtaş, Faruk Kadri ; *a.g.e.*, s.173.

ğıyla devam eder. Bu bölüm de kendi içinde ayrı ayrı alt başlıklarla çeşitli fasıllara ayrılmıştır.

Eserde Meragalı Abdülkâdir ve Abdü'l-Mü'min'den bahsedilen yer, esâs metnin "Ol Meclisde Çalındığı Çeng Sıfatı" alt başlıklı fasılda olup, şöyle geçmektedir:

- 194/414 Oturmuş bir çalıcı sâz elinde
Çalar bir sâz-ı hoş-âvâz elinde
- 194/415 Yigirmidört ibrişim kılı var
Veli her kılının yüz bin dili var
- 194/416 Ağaçdan sâz ipek kıllar dakılmış
Deriden üstüne yaku yakılmış
- 194/417 Örülmüş at kılından perdesi var
Çalar her nagmeden yüz hurdesi var
- 194/418 Yigirmidört şu'be altı âvâz
Oniki perdeden söyler kamu râz
- 195/414 Makâmât içre çün seyrân ider ol
Aristo 'aklını hayrân ider ol
- 195/420 Meydânı nâzik âvâzesi ter
Sanasın bâg içinde bülbül öter
- 195/421 'Aceb âhengi var geh nerm ü geh tîz
Mu'aşirdür velikin fitne-engîz
- 195/422 Ne kim mûsıkî vardur mümkün anda
Kamu tasnîf 'Abdü'l-mümin anda
- 195/423 Ne kim diseñ degüldür nâdir andan
Usûl öğrene 'Abdül-kâdir andan
- 195/424 Tarab-engîz ider kavlı u gazelden
Meger ser-hoşdur ol câm-i ezelden

Eserin tam bir plânı ise şöyle verilebilir:

Tevhîd.....	157/1-163/44
Münâcât.....	163/45-167/93
Na't.....	167/94 -169/119
Medhiyye.....	169/120-173/165
Nazm.....	173/166-174/185
(İ. H. Ertaylan'a göre Medhiyyenin devamı).....	175/186-175/193
Du'â.....	175/194-179/249
Dâ'î arza dâşt.....	180/250-183/298
Ser-âgâz-ı Dâstân.....	184/299-191/377
Ol Bâg Sıfatı Kim Anda Meclis Kurmuşları Beyân İder.....	191/378-193/403
Ol Bâg İçindeki Meclis Sıfatı Beyân İder.....	193/404 -194/413
Ol Mecliste Çalındığı Çeng Sıfatı.....	194/414 -200/480
Ol Çeng Okudugı Şi'r-i Tercî.....	200/481-206/538

Dâ'î Çenge Su'al İtdüğü Keyfiyet Hâlinde.....	206 / 539-220 / 796
Dâ'î İkinci Su'al İtdüğü Çengi Hakikat Halinde.....	220 / 797-222 / 823
İpek Kollar Cevâb İtdüğü.....	228 / 824 -234 / 952
Servi Ağacı Cevâb İtdüğü.....	234 / 953-243 / 1045
Ahu Derisi Cevâb İtdüğü.....	243 / 104-249 / 1120
Perde Cevâb İtdüğü.....	250 / 1121-262 / 1267

G. Alpay (Tekin) neşri ise, tam nüshaya dayandığı ve karşılaştırılmalı olduğu için mükemmel bir kaynaktır ve yukarıda söylediğimiz gibi Çengnâme kavgasına son vermiştir. Ertaylan neşri ile mukayesesi faydalı olacağından, G. Alpay (Tekin) neşrinin plânını da veriyoruz. Numaralar metindeki beyit numaralarını ifade etmektedir.

Gönül Alpay'ın Çeng-nâme neşri plânı:

Çengnâme (Mecmûatü'l-Letâyif)	1-44
Münâcât be Hazret-i Bârî Te'âlâ 'azza'l-lah.....	45-93
Der Na't-ı Resûlu'l-lâh/sallâ'l-lâhu 'aleyhi vesellem.....	94-120
Medhu's-sultânü'l-a'zam Emîr Süleymân bin Bâyezîd b. Murâd b.Orhan b.'Osmân/nevvera'l-lâhü.....	121-175
Der medh-i Mehmed Paşa	176-199
Du'â-yı Hudâvendigâr.....	200-256
Dâ'î 'arza dâşt ve 'özrin beyân ider	257-294
Sebeb-i nazm-ı kitâb	259-339
Beyân-ı sıfat-ı bahâr	340-410
Bâgî ki der-âncâ meclis kerkend	411-436
Sıfat-ı bâg-ı meclis	437-500
Beyân-ı Sıfat-ı Ehl-i Me'âşir.....	501-574
Ser-âgâz-ı Dâstân.....	575-590
Çengi ki der-ân meclis mi-nevâzend.....	591-660
Şi'r-i Tercî'	661-726
Su'âl-kerden-i Dâ'î be-çeng.....	727-764
Cevâb dâden-i Çeng 'ala'l-icmâl.....	765-894
Su'âl-i Dâ'î-i Diger 'ala't-ı tafsîl be Çeng.....	895-921
Cevâb-ı meftûl	922-1055
Cevâb-ı Diraht-ı Serv.....	1056-1151
Cevâb-ı Post-ı Ahû	1152-1226
Cevâb-ı Mûy-ı Esb	1227-1375
Hâtîmetü'l-kitâb.....	1376-1424
Münâcât.....	1425-1446

SONUÇ

Çengnâme, doğrudan mûsikî ile ilgili bir eser olmayıp öncelikle edebî bir eser, dil yadigârı olması sebebiyle tarihî kıymeti hâiz bir kitap, mûsikîyi dolaylı olarak ilgilendiren bir mesnevidir. Mûsikî ile ilgili yönü, kahramanlarından birinin Çeng adlı sâz olması, (G. Alpay (Tekin)'in ifadesiyle söylersek "Konusu bir mûsikî âletinin sergüzeşti olan Çengnâme) ve bu sâza âit bölümlerin mesnevide zaman zaman konuşurulmuş olmalarından ibarettir". Elbette bu konuşmalar sırasında mûsikî ile ilgili konulara temâs edilmektedir; ancak bu temâs dolaylı olup Çengnâme

me'nin doğrudan mûsikî kitabı olmadığı gerçeğini değiştirmemektedir.

İ. H. Ertaylan neşrinde "Nazm" bölümü de dâhil 1267 beyit olan Çengnâme, tam nüsha durumundaki İzzet Koyunoğlu yazmasının esâs alındığı G. Alpay (Tekin) neşrinde 1446 beyittir ve tabî ki buna "Nazm" bölümü dâhil değildir. Bu hesapça G. Alpay (Tekin) neşri, ilk bakışta Ertaylan neşrinden 179 beyit daha fazla imiş gibi gözükmekteyse de "Nazm" bölümünün 19 beyit olduğu göz önüne alınırsa bu fazlalığın; $179+19=198$ beyit olduğu anlaşılır.

Sonuç olarak denilebilir ki, **Murâd-nâme** diye bilinen eser nasıl Keykâvus'un **Kâbûs-nâme**'si veya **Nasihât-nâme**'sinin küçük bir bölümü olup, müstakil bir mûsikî araştırması veya müzikolojinin doğrudan inceleme alanı dışında bir eser ise, Çengnâme de öyle bir eser, mûsikîyi dolaylı olarak ilgilendiren bir mesnevîdir.